

positioner”, mer eller mindre automatiskt riktat analysen bort från vissa basala förutsättningar i handlarnas vardagsliv. Jag kan i varje fall inte helt befria mig från det intrycket. Samtidigt vill jag tydligt understryka att detta inte ska uppfattas som en kritik mot den empiriska redovisning som presenteras i avhandlingen och de resonemang som förs mot den bakgrunden. Allt detta tyder på en målmedveten och noggrann forskargärning. Kritiken handlar om något som, i mina ögon, är påtagligt frånvarande – något som uppmanar till ett fortsatt studium av vår tids lanthandlare.

Sören Jansson, Uppsala

Katarina Ek-Nilsson: *Teknikens befäl. En etnologisk studie av teknikkupfattning och civilingenjörer*. Etnolore 21. Uppsala universitet 1999. 191 s., ill. English summary. ISBN 91-506-1388-X.

”Det var faktiskt jag som laddade Barsebäck 2!” (s. 135).

Denna korta mening gav mig första gången jag läste den rysningar i kroppen – samtidigt som jag kunde förnimma stoltheten och glädjen i uttalandet. På många sätt sammanfattar det hela grundtanken i Katarina Ek-Nilssons avhandling *Teknikens befäl* som kretsar kring ingenjörsyrket och teknikens möjligheter som en potential att förändra och förbättra världen – men också som ett hot mot hela mänskligheten, mot hela vårt sårbara moderna samhälle. Det latinska ordet ingeniums dubbelbetydelse av snille, begåvning – eller krigs- och kastmaskin vill författaren utnyttja i sina reflektioner över 1900-talets ingenjörskroll som hjälte eller skurk, innovatör eller destruktör.

Syftet med avhandlingen är ”att analysera teknik som kunskapsfält och kulturell erfarenhetsvärld bland svenska civilingenjörer” (s. 15). Detta placerar studien i en tradition av yrkesmonografier skrivna utifrån ett kulturanalytiskt angreppssätt, med ett tydligt aktörs-perspektiv. Denna aktör finns i ett socialt och kulturellt betydelsebärande fält, med klass- och könsmissiga förankringar. Avhandlingen präglas också av en ambition att tolka de inblandades biografier utifrån ett samhälleligt föreställningskomplex – i detta fallet kring teknik och det moderna projektet. Tre forskningsperspektiv, menar författaren, har varit vägledande för innehållet: modernitet, klass och kön.

Det första perspektivet är centralt eftersom teknik som ett självständigt kunskapsområde ”spelat en huvudroll för modernisering och industrialisering av Västerlandet” (s. 16). Teknikföreställningar kan tolkas som metaforer för tankar om framtid, rationalitet, utveckling och individualitet – teman som författaren betecknar som återkommande och centrala i civilingenjörernas yrkesminnen och livshistorier. Anthony Giddens och Zygmunt Bauman är två välbekanta namn som får ge teoretiska bidrag till diskussionen. Ett kanske mer obekant namn är Stephen Toulmin, vars tanke är att modernitetens egentliga ursprung finns i kontrasten mellan 1500-talets öppna sökande humanism och 1600-talets rationalism. Avhandlingen vill visa att dessa två komplementära traditioner finns i hög grad än idag.

Det andra perspektivet berör frågan om social positionering eller klass. Klass är en viktig faktor i skildrandet av civilingenjörsliv – medan däremot teknik i retoriska sammanhang ofta framställs som stående över klassintressen. De flesta civilingenjörerna har med några undantag tjänstemannabakgrund, men inte nödvändigtvis en förmögen sådan. Syftet med undersökningen är dock inte att göra en sociologisk eller ekonomisk klassanalys utan en ”kulturvetenskaplig analys där klass är en faktor” (s. 18). De teoretiska verktygen för att göra detta hämtas hos Pierre Bourdieu. Med hjälp av begreppen socialt fält, symboliskt kapital och habitus visar författaren hur ingenjörernas professionalisering kan ses som en kamp för att nå ett akademiskt fält, samtidigt som de skulle komma att utgöra en egen del inom detta fält.

”Könsperspektivet” är ett centralt angreppssätt, menar Ek-Nilsson, eftersom ”ett studium av civilingenjörskultur och teknikföreställningar är en väg att studera manlighet i svensk (västerländsk) kultur” (s. 19). Dessutom är kön en mycket viktig och i viss mån försummad aspekt i granskningen av moderniteten. Avhandlingsförfattaren vill i sin analys väga kön mot utbildning och yrkesroll, och på detta sätt kombinera en diskussion av genuskonstruktioner med kulturellt kapital och yrkeskunskap.

Undersökningens tidsliga ram sträcker sig från 1870-talet, då den tekniska högskoleutbildningen startade, fram till de sista åren av 1990-talet.

Det empiriska materialet består av 67 biografier, Civilingenjörsminnen, insamlade av Nordiska museet; intervjuer och samtidsdokumentation kring nollningen vid KTH; ett 80-tal enkätsvar från kvinnliga civilingenjörer insamlade av Tekniska museet i Stockholm samt

arkivmaterial och korrespondens från samma institution. En materialkategori, som i avhandlingens bakside-text framhålls som viktig, är ingenjörsskildringar i film och skönlitteratur. Eftersom Ek-Nilsson menar att detta är ett material "som mer sällan kommer till användning inom etnologin" (s. 26) väcks förväntningar på en mer djupgående och omfattande analys, vilka knappast infrias.

Avhandlingen är disponerad efter fyra "erfarenhetsområden". I Teknikens höga visa, ett intressant men detaljtyngt kapitel, presenteras det sociala fält som kring sekelskiftet formades och där det gemensamma syftet var att framhäva teknikens oundgänglighet i skapandet av ett modernt samhälle. Av vem och *hur* detta skulle göras var däremot en ständig tvistefråga mellan olika grupperingar. En av dessa kan urskiljas som ett vetenskapligt teknikideal, där den akademiska legitimeringen i form av en högskola och en vetenskaplig akademi var centrala. Ett annat ideal – och ståndpunkt i debatten – stod industrialisten för, där kopplingen till den framväxande industrin och förmågan till företagsledning och entreprenörskap poängterades.

Noll blir ett är titeln på ett innehållsrikt och uppslagsrikt kapitel med färgstark empiri från nollningsceremonierna på Maskin- och Elektrosektionerna vid KTH. Här får vi möta Avlyssningsskyddet Ebbe, gasquekunskap och nollslern, av Ek-Nilsson definierade som betydelsefulla delar i "våra moderna initiationsriter". De första veckorna i en nollas liv, framhålls, med hjälp av van Gennep och Victor Turner, som ett skolexempel på en övergångsrit. Att dessa ceremonier under de senaste två decennierna har fått en allt större betydelse förklaras med den diskrepens som finns mellan lärosätets officiella utbildning och de krav som ställs på en ingenjör i en ledande position i näringslivet. En viktig del i nollningen är att inpränta och förstärka gränsen mellan KTH och den övriga världen. "Genom att lura och i mjugg skratta åt den lättlurade allmänheten inskolas nollan i skillnaden mellan teknologen och 'de Andra'" (s. 82). Denna skillnad förstärks också genom att vissa drag som är utmärkande för civilingenjörernas yrkeskultur uppträder redan under dessa första veckor.

Hur dessa värderingar har omsatts i den fortsatta karriären skildras i det centrala och citatrika kapitlet Utmaningar och val. Detta bygger på avhandlingens "huvudmaterial" – de 67 biografierna – och inleds med en viktig diskussion kring tillblivelsekontext och användningsmöjligheter. Homo Faber – den tillverkande människan, en skapare och en byggare får stå som

metafor för det manliga civilingenjörslivet, och presenteras under talande rubriker som "Det nödvändiga uppbrottet", "Till framtidslandet", "Att undvika rutin", "Det gemensamma ansvaret". Här ställs bilden av den framgångsrika mönsteringenjören med världen som arbetsfält, mot den något bittre och besvikne mannen som på sätt och vis har gjort sig själv överflödig genom ett framgångsrikt tekniskt rationaliseringsarbete.

De enskilda livsödena följer oss också in i det tankeväckande kapitlet Den bekönade tekniken, vilket öppnas med en diskussion av "manlig modernitet" och det nära betydelsebärande samband som finns mellan män/maskulinitet och teknik. I senare delen belyses det intressanta faktum att det endast är kvinnor som i sina yrkesminnen aktivt kommenterar och diskuterar sitt kön och dess betydelse på arbetsplatsen och för identiteten. Mannen är det normala könet och behöver därför inte motivera sin närvaro. Kvinnan i teknisk utbildning har ofta setts som en "särskild sorts teknolog" – upphöjd och marginaliserad – vilket förstärks av att man i yrkeslivet idag talar om en särskild kvinnlig kompetens.

Vad är teknik? En fråga som kan tyckas omotiverad att ställa efter läsningen av en bok där orden teknik, teknikuppfattning och civilingenjörer förekommer i titeln. Faktum är att läsaren egentligen aldrig får veta vilken definition begreppet får i just denna undersökning. Ek-Nilsson vill visa att teknik är en föränderlig kulturell konstruktion, men trots detta har hon själv utgått ifrån en underförstådd definition som alla läsare tros omfatta. Varför finns inte heller nyare teknik, som bioteknik, genteknik, IT eller vissa former av livsmedelsproduktion med? De hade kunnat göra diskussionen av teknikkritik – och teknikbeundran – fylligare. Ordet teknik (och "teknikuppfattning, tekniksyn, teknikkbilder") knyts i boken hårt till just civilingenjörer, men visst finns det väl andra områden och yrkesgrupper som använder sig av "teknik" i vid bemärkelse? Den besvikelse jag stundtals kunde känna över att teknikuppfattningar hos andra grupper än civilingenjörer aldrig diskuteras kunde kanske ha avhjälpts om ordet "och" i undertiteln hade ändrats till "teknikuppfattning bland civilingenjörer". I förlängningen av den något vacklande syftesformuleringen ligger frågan huruvida Ek-Nilssons avhandling vill vara en diskursstudie eller en yrkesmonografi – eller ett försök till både – och.

På ytterligare en punkt tvekar författaren mellan olika vägval – en realistisk eller en konstruktivistisk kunskapsyn. På flera ställen betonas det att samhälle-

liga fenomen som t.ex. teknik, arbetsdelning eller köns-tillhörighet är sociala och kulturella konstruktioner. Å andra sidan problematiseras inte begreppet erfarenhet tillräckligt, utan får närmast betydelsen av en neutral transportbana för kulturell mening från en utomspråklig verklighet till ett kulturellt format medvetande (se t.ex. s. 15).

Synen på de självbiografiska berättelserna präglas också av en ambivalens. Författaren skriver att de definitionsmässigt kan sägas vara faktaberättelser (s. 99) och att det kan vara vanskligt att skilja mellan fakta och fiktion. ”De skulle kunna studeras som föreställningar och konstruktioner på samma sätt som folksagor, litterära verk och film...” (s.156). Läsaren får egentligen aldrig veta *hur* Ek-Nilsson har beslutat sig för att gripa sig an dem, och vad ett ”närstudium” innebär. Men i stort är diskussionen kring metod och analysvägar initierad och intressant även om den hade kunnat fördjupas ännu mer. En studie som hade kunnat vara behjälplig både vad gäller tolkningsfrågor och i analysen av maskulinitet är etnologen Bo Nilssons avhandling *Maskulinitet*, som jag saknar.

Katarina Ek-Nilsson visar i avhandlingen *Teknikens befäl* prov på en sällsynt god förmåga att hitta de till synes oansenliga ”baktrapporna” till stora och betydelsefulla meningskomplex i vår samtid. Ett skarpt öga för nyanser i berättelser, för ordval och för detaljer leder vidare till centrala, teoretiskt motiverade resonemang, vilka resulterar i tänkvärda analyser. Det är t.ex. lätt att förbise betydelsen av att Margareta Jonasson – kvinnlig civilingenjör på Patentverket på 1950-talet – vid grupp-fotograferingen placeras sittande längst fram tillsammans med de äldsta, mest skröpliga, medarbetarna (s. 132). En ledråd av detta slag förvandlas till en betydelsebärande bekräftelse i resonemangen kring teknikens beköning.

Kapitlet som behandlar nollningsceremonier är det som jag minns bäst efter avslutad läsning. Någon skulle kanske utropa ”övertolkning”, men det sätt på vilket Ek-Nilsson avslöjar till synes små och oviktiga detaljer som avgörande byggstenar i kulturell meningsproduktion menar jag är ett exempel på etnologisk metod- och materialhantering när den är som bäst. Jag vill också framhäva ordet ”nedväxlat” (s. 157) som ett utmärkande begrepp som används för att omvandla en informants personliga glädje över en lyckad uppfinning – i detta fallet ”HB-balken” – till en berättelse om vår civilisations teknifiering och modernisering.

Samtidigt är denna säkra blick för detaljer och skift-

ningar i den empiriska berättelsen, och de inkännande analyser som presenteras utifrån dessa detaljer, på sätt och vis också en del i avhandlingens svaghet. Författaren nöjer sig med att genom sin egen analys bekräfta och stötta andras forskningsresultat och teoretiska antaganden. Jag hade önskat att analysen lite oftare hade tagit ett steg *till* – och ett steg längre ut ur fältet teknikhistoria/teknikforskning för att på ett mer självständigt sätt kunna reflektera och kritiskt granska de befintliga forskningsinsatserna kring svenska civilingenjörer. På detta vis hade Ek-Nilsson inte bara vidareutvecklat etnologisk kulturanalys utan också satt en tydligare etnologisk prägel på de forskningsresultat som på sätt och vis redan finns inom området. Texten utmanar inte – med vissa undantag – själva grunddragen och huvudresultaten kring bl.a. kopplingen teknik och samhälle, civilingenjörens roll i det moderna projektet, den nära associationen mellan maskulinitet och teknik eller teknikframställningarna i populärkulturen. Kanske är det dags att på allvar börja arbetet med det som så många av oss etnologer skyggar för – nämligen utvecklandet av en specifik etnologisk teoriapparat för att beskriva hur kultur ”händer”.

Avhandlingen avslutas med att författaren återigen markerar sin ståndpunkt att teknik skall betraktas som en social och kulturell konstruktion, som aldrig kan drivas framåt av en egen, obönhörlig kraft. ”I varje moment är det istället kulturvarelse människan som utifrån sina erfarenheter fattar beslut och som bestämmer, hur teknik skall utvecklas” (s. 162).

Men att det inte är vilka människor som helst som har befäl över tekniken, har Katarina Ek-Nilsson på ett övertygande sätt visat i sin avhandling.

Karin Salomonsson, Lund

Markus Idvall: *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*. Nordic Academic Press, Lund 2000. 351 s., ill. English summary. ISBN 91-89116-09-7.

Det er ikke så ligetil at have med regioner at gøre. Det er nemlig en underlig kompleks størrelse. Snart forle- nes regionen med positive konnotationer: den siges at kunne styrke økonomi, demokrati og den generelle følelse af sammenhæng og tilhørsforhold. Snart væk- ker den negative følelser såsom intolerance og utålsom- hed – som kan ende med mord. Det sidste gælder dog normalt kun for de regioner, som ligger langt borte,